

Védett és védettségre érdemes gyomnövények

Miért kellene védeni egy gyomnövényt? – merülhet fel az olvasóban a kérdés a cím láttán. Hiszen a gyomnövények hatalmas károkozásra képesek, ezért a gazdálkodók évente jelentős összeget költenek az irtásukra. Ebben a megközelítésben valóban ellentmondásosnak tűnhet a cím, azonban a különféle „gyom” definíciók rengeteg növényfajt sorolnak ebbe a kategóriába, melyeket nem vehetünk egy kalap alá.

Nézzük példaként Dr. Hunyadi Károly átfogó meghatározását, mely ugyanakkor rugalmasan értelmezhető: „Gyomnövénynek nevezünk bármelyik fejlődési stádiumában lévő olyan növényt vagy növényi részt, amely ott fordul elő, ahol nem kívánatos”. Márpedig miért ne lehetne kívánatos pl. néhány apró termetű vetési tyúktaraj, ami a kora tavaszi időszakban virágozva szint visz egy gabonátábla monotonitásába, vagy azok a szegélyben virágzó gyomok, melyek a túlélést biztosítják a vadon élő beporzóknak a repce- és napraforgó-dömpingen kívüli időszakokban. Mindezeket túl pedig kívánatos, hogy a korábban a mezőgazdasági területeken élő, de mára onnan kiszorult, vagy akár a kihalás szélére sodródott fajok ne tűnjenek el végleg: ritkaságuk és napjaink növénytermesztési technológiája miatt számottevő kártételre nem képesek, viszont hozzájárulnak az élővilág gazdagságához.

MIÉRT SZORULNAK KI EGYES FAJOK A SZÁNTÓFÖLDEKRŐL?

A földművelés története során olyan fajok váltak gyomnövényekké, melyek képesek voltak alkalmazkodni az adott korban jellemző termesztéstechnológiához, és az ember akarata ellenére megjelentek, túléltek, sőt felszaporodtak a művelés alá vont területeken. A növénytermesztés technológiája, intenzitása és a gyomirtási eljárások azonban sokat változtak, ami egyes fajokat előnyösen, másokat hátrányosan érintett. A szántóföldeken visszaszoruló fajokra sem azonos mértékben hatottak ezek a változások: egyesek „csupán” az életterük egy részét veszítették el, de egyéb helyeken, pl. gyepekben továbbra is virulnak, másoknak azonban

a szántóföld jelentette az elsődleges élőhelyet, így közülük sok végszesen megritkult.

Mik ezek a változások, melyek az utóbbi 50–100 évben a korábbiaknál lényegesen gyorsabb és drasztikusabb változást idéztek elő a gyomflóra összetételében?

- A gabonafélék intenzívebb termesztése, a nagyobb tápanyagbevitel sűrűbb, jól záródó, erőteljes állományok kialakulását teszi lehetővé, ami a kistermetű, lassúbb fejlődésű, ugyanakkor fényigényes fajok életfeltételeit megszünteti.
- A mélyművelés – különösen, ha az forgatásos – a talaj bolygatását kevésbé tűrő fajok eltűnéséhez vezet.
- A vetőmagtisztítási technikák fejlődése az elsősorban vetőmaggal terjedő fajok számára hátrányos.
- A vegyszeres gyomirtás következetes végrehajtása az érzékeny fajok fokozatos visszaszorulását eredményezi, és a kisebb, illetve a rövidebb ideig életképes magkészlettel rendelkezők hamar eltűnhetnek egyes területekről.

Ezek a hatások akár néhány évtized alatt is alapvető átalakulásokat okozhatnak egy terület gyomflójában.

A továbbiakban olyan fajokkal foglalkozunk néhány gondolat erejéig, melyek az említett változások hatására a művelt területeken látványosan megfogyatkoztak, némelyikük oltalomra érdemes növényritkasággá vált. A lista természetesen nem teljes, és a fajok összeválogatása sem mentes egy kis szubjektivitástól.

„KONKOLYT A BÚZÁBÓL, VÉTKET A VILÁGBÓL KIIRTANI NEM LEHET”

Konkoly tritikálében

A konkoly (*Agrostemma githago*) jelenléte a gabonaállományokban évszázadokon át a gazdálkodás velejárolója volt, a földművelő ember nagy bosszúságára. A hagyományos búzatermesztéshez mesterien alkalmazkodott gyomok tipikus példája. Viszonylag kevés, ugyanakkor nagyméretű magvai méretükben, fajsúlyukban a búzaszemekhez hasonlóak, így a korabeli magtisztítási eljárásokkal nem lehetett hatékonyan eltávolítani sem a vetőmagnak, sem a kenyérnek, takarmánynak szánt terményből. Ez egyrészt biztosította e faj számára, hogy az ember elvesse a gabonával együtt, és a számára legmegfelelőbb kultúrnövény állománya között fejlődhessen, másrészt a takarmányba, lisztbe kerülő magok komoly problémát okoztak mérgezőségük révén. A magvakban lévő méreganyagokra az ember mellett a háziállatok széles köre érzékeny.

Érthető tehát, hogy az ember mindent megtett, hogy eltüntesse ezt a fajt a búzából: az egyre hatékonyabbá váló tisztítási eljárásoknak köszönhetően már a gabona herbicides gyomirtásának az elterjedése előtt sokat veszített a jelentőségéből, ezt követően pedig – a 80-as évek végére – ritkasággá vált a gabonavetésekben. Manapság védett növény, és egy másik arcát láthatjuk, mint elődeink: itt-ott feltűnő dekoratív virága inkább üde színfoltot jelent a gabona között, mintsem súlyos gyomproblémát. Vélhetően a mezőgazdaság 90-es években bekövetkezett átalakulásának köszönhetően a konkoly hazai állománya lassú növekedésnek indult.

Bár a klasszikus gabonagyomok közül most csak a konkollyal tudunk néhány gondolat erejéig foglalkozni, érdemes megemlíteni, hogy pl. a kék búzavirág (*Centaurea cyanus*), a vetési (*Adonis aestivalis*) és a lángszínű hérics (*A. flammaea*) is ugyanúgy vesztesei lettek az intenzív mezőgazdasági termelésnek és a kemizálásnak.

HAGYMÁS NÖVÉNYEK A VETÉSEKBE

Szálanként vagy kisebb foltokban többfelé találkozhatunk a szántóföldeken hagymás növényekkel: főleg kalászos gabonában, de természetesen repcében is megjelenhetnek. Ezek többnyire kora tavasszal virító, kis termetű, néhány levelet nevelő fajok, melyek inkább

Csilláros madártej (fotó: Szabó Roland)

szemet gyönyörködtető látványt jelentenek a gabonát járó gazda számára, mintsem nagy fejtörést okozó gyomproblémát. Időnként a szemünk elé kerülhetnek az április-május táján virágzó tyúktarjé fajok, mint a mezei (*Gagea pratensis*) és a vetési tyúktarjé (*G. villosa*); madártejek, mint pl. a kónya madártej (*Ornithogalum boucheanum*), az ernyős madártej (*O. umbellatum*) vagy a hozzá hasonló megjelenésű védett faj, a csilláros madártej (*O. refractum*). A gabona vagy repce versenytársainak semmiképp nem tekinthetők ezek a növények, inkább csak a kultúrnövény által szabadon hagyott teret használják ki, mielőtt záródna az állomány. Szintén nem tekinthetők veszélyes gyomoknak a kissé magasabbra nővő, tavasz végén-nyár elején virágzó hagyma fajok, mint pl. a bajuszos hagyma (*Allium vineale*) és a bíborfekete hagyma (*A. atropurpureum*). Ez utóbbról Dr. Ujvárosi Miklós már 50 éve is így írt: „Ma már annyira megritkult a szántóföldeken, hogy kártételéről alig beszélhetünk. Az út menti gyepes területeken, parlagokon pedig inkább védjük, mint a régi vegetáció egy érdekes tagját.”

A hagymás növények életformájából adódik, hogy minél intenzívebb a talajművelés, annál kevésbé találják meg az életfeltételeiket a szántóföldeken. Különösen igaz ez azokon a táblákon, amiket rendszeresen szántanak. Szintén nem kedvez e növényeknek, ha a vetésszerkezetben nagy a tavaszi vetésű, kapásnövények aránya. Mindezek oda vezettek, hogy a múlt században, a technológiai fejlődéssel párhuzamosan fokozatosan kiszorultak a művelt területekről. Ugyanakkor egyes fajaik szép számmal előfordulhatnak ott, ahol áttertek a forgatás nélküli talajművelésre, illetve dominálnak az őszi vetésű növények.

A TARLÓ VIRÁGAI

A sűrű állományt képező gabona aratásával egyik napról a másikra hatalmas terek válnak szabaddá. A tipikus tarlógyomok számára – melyek gyakran már az érő, lombját veszítő gabona alatt kicsíráznak – ez teremt lehetőséget a virágzásra, termésképzésre.

Mezei katicavirág és termése

Ilyenek a valaha tömeges tarlóvirág (*Stachys annua*) és további mára igencsak megritkult fajok: a tátikák (*Kickxia sp.*), a kalinca infű (*Ajuga chamaepitys*), a vetési oroszlánszáj (*Misopates orontium*), a tarló kutyafej (*Euphorbia falcata*), a katicavirág (*Nigella arvensis*), a cicó (*Thymelaea passerina*).

Az általánossá vált korai tarlóhántás, a tarlók feketén tartása még magfogás előtt elpusztítja ezeket a növényeket. A tarlóápolás évről évre törtenő, következetes végrehajtásá-

TÁMOGATÓK

HORSCH
Mezőgazdaság szenvedéllyel

scenic gold

CORTEVA
agriscience

SUMIAGRO

val e fajok magkészlete kimerült a talajban. Különösen gyorsan zajlott le ez a folyamat azoknál a fajoknál, melyek magvai csak néhány évig maradnak életképesek. Olyan gyorsan növő, nagy termetű gyomok, mint pl. a parlagfű, csattanó maszlag, szerbtövisék tömegessé válása szintén hátrányosan érintette ezeket a megritkult fajokat. Túl erős versenytársakat jelentenek a számukra, ráadásul rá is kényszerítik a gazdálkodót a tarló intenzívebb művelésére.

NÉHÁNY TOVÁBBI RITKASÁG

Végezetül következzenek néhány faj, melyek az eddigi csoportokban nem szerepeltek, nem is nevelnek olyan tetszetős virágokat, mint sokan az eddigiek közül, de a maguk módján mégis különlegessé. A gabonarozsnok (*Bromus secalinus*) gyakorlatilag végigkísérte a

földművelő ember történetét, és vélhetően az újkőkorban természetbe is fogták, míg nem a produktívabb gabonák miatt fokozatosan ki nem esett az ember kegyeiből. Szintén fűfélé az őszi vetésekben itt-ott előforduló kecskebúza (*Aegilops cylindrica*), mely azokon a szélsőséges talajfoltokon is virít, ahol a búza vagy a repce csak sínylődik: itt van tere, hogy magot fogjon és fenntartsa állományait.

Akárcsak az előzőek, a légyfogó (*Myagrum perfoliatum*) is jellemzően a gabonátáblákon vagy annak szegélyében előforduló növény. Apró, sárga kereszttes virágai nem különösebben vonzzák a tekintetet, becőke termése azonban jellegzetes formájú. Wagner János az 1900-as évek elején az Alföldön még közönséges gyomként említi, mára azonban alaposan megritkult.

MIT TEHET A GAZDÁLKODÓ?

Mint korábban szó esett róla, az említett fajok alapvetően azért szorultak vissza, mert a mai növénytermesztési gyakorlat nem kedvező a számukra. Az egyes gazdaságokban alkalmazott vetésszerkezet, művelésmód, herbicidhasználat feltételezhetően azért alakult olyanná, amilyen, mert jelenleg ez teszi hatékonyvá és gazdaságossá a termelést. Ennek a megváltoztatása számos olyan következménnyel járhatna, ami nem kívánatos, így nem lehet reális cél, hogy ezek a fajok újra, nagy területeken, tömegesen megjelenjenek a táblákon. És nem is feltétlenül kívánatos, hiszen elődeink bizonyára okkal küzdöttek ellenük évszázadokon át. A táblákat övező szegélyek, árokpartok azonban menedéket jelenthetnek a számukra, ha ott megkíméljük őket, és eljutnak magfogásig. Ezzel elkerülhető, hogy még több helyről kipusztuljanak.

Dávid István

(A sorozat a Dr. Ujvárosi Miklós Gyomismereti Társaság szakmai támogatásával valósul meg.)

Légyfogó és termése